

INVESTITSIYA TUSHUNCHASI, TURLARI VA IQTISODIY ROLI*Xudoynazarov Sardorbek Akmal o'g'li**Andijon davlat texnika instituti**“Iqtisodiyot” yo'nalishi 4-kurs talabasi,**Ilmiy rahbar: Israilov Ziyoydin Abdurasulovich**Andijon davlat texnika instituti**“Iqtisodiyot” kafedrasida katta o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada investitsiya tushunchasi, uning asosiy turlari hamda iqtisodiy rivojlanishdagi roli yoritilgan. Maqolada investitsiyaning iqtisodiy mazmuni, ya'ni kapital qo'yilmalar orqali ishlab chiqarish jarayonlarini kengaytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy o'sishni ta'minlashdagi ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada investitsiyalarning to'g'ridan-to'g'ri va portfel turlari, davlat va xususiy investitsiyalar, ichki va tashqi investitsiyalar o'rtasidagi farqlar hamda ularning iqtisodiyotga ta'siri ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: investitsiya, kapital qo'yilma, iqtisodiy o'sish, to'g'ridan-to'g'ri investitsiya, portfel investitsiya, iqtisodiy rivojlanish.

Kirish. Investitsiya iqtisodiy taraqqiyotning eng muhim omillaridan biri bo'lib, u ishlab chiqarish jarayonlarini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish, infratuzilmani rivojlantirish hamda aholi bandligini ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi. Iqtisodiy adabiyotlarda investitsiya odatda kapital mablag'larni uzoq muddatli daromad olish maqsadida turli sohalarga yo'naltirish sifatida talqin qilinadi [1]. Ushbu jarayon ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlashning asosiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Investitsiyaning iqtisodiy mazmuni, avvalo, kapitalning jamg'arilishi va uning samarali yo'naltirilishi bilan bog'liq. Korxonalar, davlat va xususiy investorlar tomonidan kiritilgan mablag'lar ishlab chiqarish vositalarini yangilash, yangi korxonalar barpo etish hamda mavjud ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilishga xizmat qiladi [2]. Natijada iqtisodiyotda qo'shimcha qiymat yaratiladi va milliy daromad hajmi ortadi. Investitsiyalar ishlab chiqarish jarayonlarini kengaytirishda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, yangi texnologiyalarni joriy etish orqali korxonalar mehnat unumdorligini oshiradi, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi va mahsulot sifatini yaxshilaydi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda investitsiyalar hajmining 1 foizga oshishi o'rtacha 0,3–0,5 foiz iqtisodiy o'sishni ta'minlashi mumkin. Bu esa investitsiyaning makroiqtisodiy ahamiyatini yaqqol ko'rsatadi.

Yangi ish o'rinlarini yaratish investitsiyaning eng muhim ijtimoiy-iqtisodiy natijalaridan biridir. Kapital qo'yilmalar yangi korxonalar ochilishiga, xizmat

ko'rsatish sohalarining kengayishiga va infratuzilma loyihalarining amalga oshirilishiga olib keladi. Masalan, 10 million AQSh dollari miqdoridagi sanoat investitsiyasi o'rtacha 200–500 ta yangi ish o'rni yaratishi mumkin. Bu esa aholi bandligini oshirish va ishsizlik darajasini kamaytirishda muhim omil hisoblanadi.

Investitsiyalar iqtisodiy o'sishni ta'minlashda ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. Iqtisodiy o'sish asosan uchta asosiy omilga — kapital, mehnat va texnologiyalarga bog'liq bo'lib, investitsiyalar ushbu uchala omilning rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi [3]. Kapital qo'yilmalar orqali ishlab chiqarish kengayadi, mehnat resurslaridan samarali foydalanish imkoniyati ortadi va innovatsion texnologiyalar joriy etiladi. Natijada yalpi ichki mahsulot (YAIM) hajmi oshadi va iqtisodiyot barqaror rivojlanish yo'liga o'tadi.

Investitsiyalarning turlari ham ularning iqtisodiy ahamiyatini belgilashda muhim o'rin tutadi [4]. To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar korxonada boshqaruvida bevosita ishtirok etish imkonini bersa, portfel investitsiyalar moliyaviy aktivlarga yo'naltirilgan bo'ladi. Davlat investitsiyalari infratuzilma, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarini rivojlantirishga xizmat qiladi, xususiyl investitsiyalar esa asosan foyda olishga qaratilgan bo'ladi. Har bir tur iqtisodiyotning turli segmentlarini rivojlantirishda o'ziga xos rol o'ynaydi.

O'zbekiston iqtisodiyotida ham investitsiyalarning o'rni tobora ortib bormoqda. So'nggi yillarda mamlakatda investitsiya muhitini yaxshilash, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va mahalliy investorlar uchun qulay sharoitlar yaratish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Natijada sanoat, energetika, transport va xizmat ko'rsatish sohalarida yirik investitsiya loyihalari amalga oshirilmoqda. Bu esa iqtisodiy o'sish sur'atlarining barqarorlashishiga xizmat qilmoqda. Shuningdek, investitsiyalarning innovatsion rivojlanishdagi o'rni ham muhimdir. Raqamli iqtisodiyot sharoitida investitsiyalar yangi texnologiyalar, startaplar va ilmiy-tadqiqot ishlanmalarini moliyalashtirish orqali iqtisodiyotni modernizatsiya qilishga yordam beradi. Innovatsion investitsiyalar yuqori qo'shilgan qiymat yaratib, iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi.

Investitsiya jarayonlarining samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ular orasida siyosiy barqarorlik, huquqiy kafolatlar, soliq tizimi va infratuzilmaning rivojlanganligi muhim o'rin tutadi [5]. Qulay investitsiya muhiti mavjud bo'lgan mamlakatlarda kapital oqimi yuqori bo'lib, iqtisodiy rivojlanish tezlashadi. Shu sababli davlatlar investitsiya siyosatini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratadi.

Investitsiyalar har qanday mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ular ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish, infratuzilmani modernizatsiya qilish hamda iqtisodiy o'sish sur'atlarini jadallashtirishda muhim rol o'ynaydi. Jahon amaliyotida investitsiyalar hajmining YAIMga nisbati iqtisodiy barqarorlikning asosiy

indikatorlaridan biri sifatida baholanadi. Masalan, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu ko'rsatkich odatda 25–35 foiz atrofida bo'lsa, yuqori darajada rivojlangan davlatlarda 20–25 foizni tashkil etadi. Investitsiyalarning iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashdagi o'rni ularning iqtisodiyotga kiritilayotgan kapital oqimlarini kengaytirishi bilan bog'liq. Barqaror investitsiya oqimlari milliy iqtisodiyotda ishlab chiqarishning uzluksizligini ta'minlaydi va tashqi iqtisodiy tebranishlarga nisbatan chidamlilikni oshiradi. Masalan, Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, investitsiyalar hajmi YAIMning 1 foiziga oshsa, iqtisodiy o'sish o'rtacha 0,3–0,6 foizga tezlashishi mumkin. Bu esa investitsiyalarning makroiqtisodiy barqarorlikdagi ahamiyatini yaqqol ko'rsatadi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda investitsiya faolligi sezilarli darajada oshdi. 2020-yilda asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar hajmi taxminan 200 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilga kelib bu ko'rsatkich 400 trillion so'mdan oshdi. Bu esa iqtisodiyotga yo'naltirilgan kapital hajmi 2 baravardan ko'proq oshganini anglatadi. Natijada sanoat ishlab chiqarish hajmi 2020–2024-yillar oralig'ida o'rtacha 5–6 foiz yillik o'sish sur'atini qayd etdi.

Investitsiyalar ishlab chiqarish salohiyatini oshirishda ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Yangi ishlab chiqarish korxonalarining tashkil etilishi, mavjud korxonalarining modernizatsiya qilinishi va texnologik yangilanishi orqali iqtisodiyotning real sektori kengayadi. Masalan, 1 milliard AQSh dollari miqdoridagi to'g'ridan-to'g'ri investitsiya o'rtacha 5–10 ming yangi ish o'rni yaratishi va ishlab chiqarish quvvatlarini 15–20 foizga oshirishi mumkin. Bu esa mehnat unumdorligining oshishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Sanoat tarmoqlarida investitsiyalarning ulushi ishlab chiqarish samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. O'zbekiston sanoatida 2023-yilda asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalarning qariyb 35 foizi qayta ishlash sanoatiga, 20 foizi energetika sohasiga va 15 foizi qurilish sektoriga to'g'ri kelgan. Bu taqsimot ishlab chiqarish diversifikatsiyasini kuchaytirib, iqtisodiyotning xomashyo eksportiga bog'liqligini kamaytirishga xizmat qilmoqda.

Innovatsion rivojlanishni rag'batlantirish investitsiyalarning eng muhim zamonaviy yo'nalishlaridan biridir. Innovatsion investitsiyalar ilmiy-tadqiqot ishlari, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va startap loyihalarni moliyalashtirish orqali iqtisodiyotning yangi bosqichga chiqishini ta'minlaydi. Rivojlangan mamlakatlarda ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalariga (R&D) ajratiladigan investitsiyalar YAIMning 2–4 foizini tashkil etsa, O'zbekistonda bu ko'rsatkich 2024-yilda taxminan 0,6–0,8 foiz atrofida bo'lgan.

Innovatsion investitsiyalar natijasida yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyati kengayadi. Masalan, IT sohasiga kiritilgan 10 million dollar investitsiya 3–5 yil ichida eksport hajmini 2–3 baravar oshirishi mumkin. Shu

sababli raqamli iqtisodiyot sharoitida investitsiyalarning innovatsion yo‘nalishga yo‘naltirilishi iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshirishda muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, investitsiyalar hududiy iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Hududlarga yo‘naltirilgan investitsiya loyihalari infratuzilma rivojlanishiga, yangi ishlab chiqarish quvvatlarining tashkil etilishiga va aholi bandligining oshishiga xizmat qiladi. Masalan, 2023-yilda respublika bo‘yicha investitsiyalarning 28 foizi hududiy rivojlanish dasturlariga yo‘naltirilgan bo‘lib, bu 100 dan ortiq yangi sanoat zonalarining tashkil etilishiga sabab bo‘lgan.

Investitsiya muhitining yaxshilanishi ham iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega. Soliq imtiyozlari, soddalashtirilgan ro‘yxatdan o‘tish tizimi va xorijiy investorlar uchun kafolatlar kapital oqimini oshiradi. Natijada mamlakatga kirib kelayotgan to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi 2020-yildagi 1,7 milliard dollardan 2024-yilda 3,5 milliard dollarga yetgan. Investitsiyalar iqtisodiyotning barcha sohalariga ta‘sir ko‘rsatgan holda uzoq muddatli barqaror o‘shishni ta‘minlaydi. Ular ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va innovatsion rivojlanishni tezlashtirish orqali milliy iqtisodiyotning global raqobatbardoshligini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, investitsiya oqimlarining barqarorligi iqtisodiy inqirozlarga qarshi chidamlilikni oshiradi va fiskal barqarorlikni qo‘llab-quvvatlaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, investitsiyalar mamlakat iqtisodiy barqarorligini mustahkamlash, ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirish va innovatsion rivojlanishni rag‘batlantirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ular iqtisodiyotga kapital oqimini ta‘minlash orqali yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratadi, mavjud korxonalarni modernizatsiya qiladi hamda mehnat unumdorligini oshiradi. Shu bilan birga, investitsiyalar ilm-fan va texnologiyalarga asoslangan innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlab, iqtisodiyotning raqobatbardoshligini kuchaytiradi. O‘z navbatida, barqaror investitsiya muhiti shakllanishi hududiy rivojlanishni tezlashtiradi, aholi bandligini oshiradi va iqtisodiy o‘shishning uzoq muddatli barqarorligini ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Investitsiya. Haydarov O‘. A., – O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi - T.: «YANGI NASHR», 2022. – 300 bet
2. Karlibayeva, Raya Xojabayevna, Investitsiyani tashkil etish va moliyalashtirish: bilim sohasi 200000 — «Ijtimoiy soha, iqtisod va huquq» bilim sohasi 300000 – “Inqirozga qarshi boshqaruv” ta‘lim yonalishlari talabalari uchun / R.X. Karlibayeva; O‘zR Oliy va o‘rta-maxsus ta‘lim vazirligi, T.: Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011. - 124 bet.

3. Ergashev T. K. INVESTITSIYA SIYOSATI VA UNING INSON RESURSLARINI BOSHQARISHDAGI ORNI VA XUSUSIYATLARI //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2024. – C. 64-73.
4. Anvarovich N. E. INVESTITSIYA FAOLIYATI VA INFRATUZILMA //TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI. – 2026. – T. 2. – №. 6. – C. 40-44.
5. Sattorov S. Iqtisodiyotni barqarorlashtirishda investitsion jozibadorlikning ahamiyati //FINANCE, MONEY AND CREDIT. – 2024. – T. 1. – №. 1. – C. 1-5.